

15.4x30.9	1/2	עמוד 18	מקור ראשון - שבת	05/08/2016	54535658-1
מכון שכטר למדעי היהדות - 84920					

ספרים

אדמיאל קוסמן

18

תנאים כבני אדם

מילטון שטיינברג, שנקרע

בילדותו בין סבו הדתי לאביו

החילוני, כתב רומן על דמותו

השסועה של אלישע בן

אבויה. תרגום עברי חדש

אחר בינותינו

הרומן ההיסטורי על אלישע בן אבויה, שזכה לתרגום עדכני, מייצר פגישות מפתיעות ועוצמתיות עם עולם החכמים ומשקף בעיקר את התמודדותו של המחבר כרב אמריקאי בעולם המודרני

אלו נשתלו בליבו של אלישע הצעיר ולא נתנו לו מנוח עד שמימשם במחצית השנייה של חייו. לפי שטיינברג, הואיל ואבויה נפטר בטרם עת, עוד בהיות אלישע ילד, קיבל דודו, עמרם הקנאי, את האפוסטרופסות עליו – אירוע שלפי המסופר כאן גרם לכך שבסופו של דבר הפך אלישע לתלמיד חכם ידוע.

בתוך רקע מתוח זה מוצבות לפני הקורא עלילות מורכבות וסבוכות. הנה לדוגמה, אחת הדרמות המרכזיות ששטיינברג מציב כבר בתחילת דרכו של אלישע. בהיי אבויה אביו, אירח הלה בביתו את בן-דודו וילדיו שהגיעו מאלכסנדריה הרחוקה – כשהללו, האחרונים, כלל אינם יודעים לשוחח בעברית או בארמית וכל שיחם ושיגם אינו אלא יוונית. קרובי המשפחה הללו אף סיכמו ביניהם שאלישע הצעיר ישודך עם בתו של אותו קרוב אלכסנדרוני – הילדה היפה תיאופומפה. לפי גרסתו של שטיינברג אם כן, אילו היה אבויה נותר בחיים מן הסתם בנו היה גדל מאוחר יותר כ"הלניסט" באלכסנדריה הרחוקה, אלא שאיתרע מזלו ושרשרת אירועים לא-צפויה הובילה את אלישע לבסוף להימנות על ראשי המדברים של דור התנאים המפורסם.

את תהליך הצמיחה הזה מתאר שטיינברג בפרוטרוט בכמה וכמה פרקים. החל מתיאור ימי התניכה שלו, בעודו נער מתבגר, אצל רבי יהושע בן חנניה, האיש הצנוע וטוב הלב, בפאתי העיר לוד, ועד להסמכתו לרבי ולבחירתו כחבר הסנהדרין, הישג שהמחבר מעמיד כפסגת הצלחתו בעולם התורה.

את הגשר אל החיים האחרים (של מי שכונה לאחר מכן "אחר") מזהה שטיינברג במפגשו המחודש של אלישע התנא עם חבר ילדותו שלו, פפוס. זה האחרון, הספונטני, הבטוח בעצמו, החסר כל מעצורים, סוחף את אלישע אחריו למסע פנימי סוער שהופך לבסוף גם למסע חיצוני אל הכרך הגדול אנטיוכיה – שם מוצא אלישע את עצמו מתרחק מעולם החכמים ובוחר באורח החיים ההלניסטי. אם כי, יש להדגיש, לפי הרומן שלפנינו הוא נותר יציב ובעל חוט שדרה מוסרי מוצק גם בחייו כ"אחר".

בין התורה לסוציאליזם

באשר לסוגה הספרותית שאליה יש לשייך רומן זה, ברצוני להציב כאן הבחנה שתגדיר עבור הקורא מעט יותר במדויק את טיבו של הספר שלפנינו. ישנם רומנים היסטוריים שבהם המחבר מנסה לחדור בדמיונו אל רוח התקופה העתיקה שעליה הוא מספר ולתת לרוח זאת לדבר באופן בלעדי מבין דפי הספר. לא כך היא דרכו של שטיינברג. הסיפורים השונים מספרות חו"ל, השזורים ברקע מאורעות חייו של הגיבור אלישע, משמשים לו רק

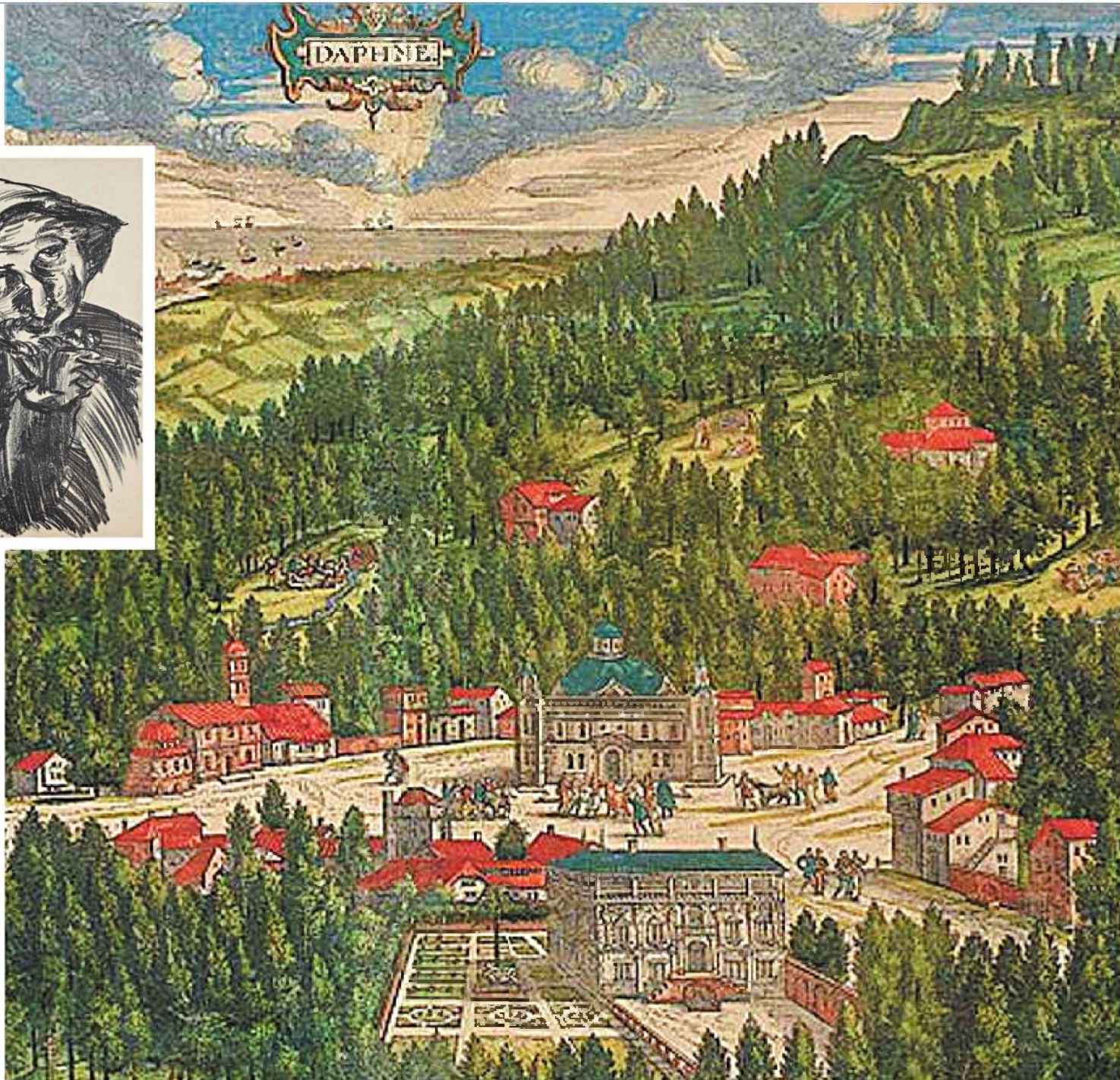
תוך כדי קריאה ברומן היסטורי זה, שגיבורו הוא אלישע בן אבויה, דימיתי לא פעם כיצר יחוש בחור ישיבה ההוגה בהערצה בתורת רבי עקיבא, רבי מאיר וחבריהם התנאים, כשיפגשם ברומן זה כאנשים בשר ודם, בריות מן השורה. ברומן זה הקורא פוגשם בקרן הרחוב מול עיניו, והוא יכול לדמיין כיצר הוא מזמין, למשל, מרבי יהושע העני חבילת סיכות ומשוחח איתו אגב כך בדברי תורה; כיצר הוא פוגש את רבי עקיבא השב לעירו לעת ערביים נושא על גבו חבילת עצים, נותן לו שלום וממשיך הלאה משם לפגישה אחרת עם חכם צעיר אחר בתחילת דרכו – זה המתואר ברומן כ"בעל חזות יוונית", שהיינו ה"אברך" רבי מאיר, כשלידו ניצבת רעייתו הצעירה ברוריה (המתוארת כ"יפה כל כך, דקיקה, כהת שיער ומלאת חיים"). פגישות דמיוניות מפתיעות מאוד, עלינו להודות, ולא רק עבור בני ישיבה מובהקים.

הריאליזציה של דמויות הענק הללו איננה קלה לעיכול, שכן הן כבר נותקו לגמרי עבורנו ממישור החיים הארצי. והנה, בא שטיינברג ומעז לשרטט אותן מחדש על רקע חייהן בעבר בצבעים חיים ומרגשים כדמויות תלת-ממדיות, הנעות, משוחחות ומתלבטות בשאלות אמונה מול הקורא. זאת חוויה מטלטלת ועוצמתית למדי עבור מי שתפיסת העולם המקובלת הרחיקה ממשות זאת ממנו. להצדקת מהלך ספרותי נועז זה, יש לומר שמנקודת-מבט היסטורית, בניגוד למה שרבים יכולים להעלות על הדעת, ספקות ודרכים שונות היו אופציה של ממש עבור רבים מאלו שגדלו בעולם החכמים. הדרכים האחרות לא כללו אך ורק את האופציה היהודית-הלניסטית, זו ששטיינברג מקדיש לה מקום מרכזי (והיא אכן זו ששלטה לרוב במרחב התפוצות היהודי שמחוץ לארץ-ישראל) – אלא גם אופציות תרבותיות ודתיות רבות אחרות (כמה חוקרים סבורים למשל שאלישע בן אבויה הצטרף לכת הקיניקנים היוונית, ואחרים הציגוהו כמי שדבק בתורת הגנוזים).

בין ירושלים לאנטיוכיה

שטיינברג פותח אפוא את ספרו בתיאור חי ועז מאוד של אבויה, אביו של אלישע, כשהוא מתאר את אדם שלאורך כל חייו הטיל ספקות בדרכם של החכמים והרהר רבות ביתרונות שהציע אורח החיים היהודי-הלניסטי, הנתפס אצלו כ"נאור" ופתוח לתרבות הכללית של זמנם. ההנחה המובלעת בין השיטין של הסיפור שלפנינו היא שספקות

27.34x30.84	2/2	עמוד 18	מקור ראשון - שבת	05/08/2016	54535727-8
מכון שכטר למדעי היהדות - 84920					

הראשון שלו, הוא שינה את יחסו אל תורת המסתורין ואל החלק הלא-רציונלי של חיי הדת – והחל לרהוש להלקים אלו כבוד ואמון רב יותר; במיוחד, כך נאמר – באופן שהוצעו הדברים כמשנתם של כוהן ורוזנוצווייג. מהפך זה אמנם לא ניכר בספר שלפנינו, הואיל והוא נכתב על ידי שטיינברג עוד לפני שהשקפותיו בנוגע למסתורין שבחיי הדת הפכו לחיוביות יותר. לאור הדברים הללו מובנת היטב רמות הגיבור בספר שלפנינו, והמתחים שהסופר בונה סביבו. שאלת השאלות שסביבה נע הרומן כולו היא מהו המקום הנכון שיש להעניק לביקורת הרציונלית על מנת שתוכל להתקיים בהרמוניה עם האמונה שבלב. לאור זאת ניתן להבין היטב מדוע בחר שטיינברג להעמיד במרכז הספר את הדומה הגדולה של חי התנא אלישע בן אבויה – ולפתח סביב דמותו רומן רחב יריעה זה. בן אבויה של שטיינברג הוא אדם הנקרע בין שני אלמנטים עוצמתיים אלה, בין האומץ לשאול שאלות ולבקר את אמונות המסורת ובין המשיכה הטבעית שהוא חש כלפי חיי האמונה.

מספר סיפורים נדיר

אשר לדרך עיצוב העלילה ולמלאכת הכתיבה הספרותית של הרומן – עליי להעביר כאן בכנות את התרשמותי כקורא: הרומן הזה פשוט כתוב נפלא. שטיינברג הוא מספר סיפורים נדיר באיכותו. גם כשהוא מכניס את גיבורי הספר אל תוך קלחת של שיחות פילוסופיות סבוכות הוא איננו נשמע מאולץ או טרחן; יש בכתיבתו ודימה עוצמתית מיוחדת במינה, שאנו הקוראים נתקלים בה רק לעתים נדירות. אין להתפלא על כך שספר זה הפך לרב־מכר מצליח כל כך, ושלפי הנמסר נמכרו למעלה מחצי מיליון עותקים של המקור האנגלי.

את זאת אני אומר על אף שלי, באופן אישי, הפריעו פה ושם אנכרוניזמים שנראו לי בלתי מתאימים לעולם החכמים בעבר. כך למשל, ומפאת הקיצור אתן כאן רק דוגמה אחת – אינני סבור שרבי מאיר יכול היה להציג את רעייתו ברוריה לפני אלישע כשהוא כורך את זרועו סביבה (עמ' 116). יחד עם זאת, צרימות זעירות אלו, שהתגלו לי בעת הקריאה פה ושם, כלל לא הפריעו לי ליהנות מהקריאה הסוחפת בספר המיוחד הזה.

מההקדמה לספר, שנכתבה על ידי הרב פרופ' דוד גולניקין, אני למד שהספר כבר תורגם בעבר הרחוק לעברית בידי המשורר יונתן רטוש – אך עבר עתה תרגום מחדש בידי יעל ענבר, כשקבר־מסייעים עומד לצידה לשם התאמה לשפת המקורות (אירית מילר וישראל חזני; וכדאי גם להעיר שגולניקין ציף לספר בסופו סדרת הערות מחקריות המכוונות ללמדרנים שבין הקוראים). התרגום הזה המונח לפנינו הוא הישג של ממש, בהיותו קולח, מדויק, אך לא נמלץ וארכאי. כל המעלות הללו, אני סמוך ובטוח בכך, יהפכו את הקריאה בספר הזה עבור הקהל הישראלי לתענוג צרוף. ●

כעלה נידף

מילטון שטיינברג מאנגלית: יעל ענבר ידיעות ספרים ומכון שכטר, 493 עמ'

רקע ביוגרפי זה יכול להסביר היטב את נקודת המוצא של הרומן שלפנינו ואולם, כמדומה שיותר ממה שנאמר על המחבר לעיל אפשר למצוא בסדרת המאמרים התיאולוגיים שחיבר שטיינברג לפני פטירתו הפתאומית בשנת 1950. במסות תיאולוגיות אלו, ששטיינברג קיווה להוציאן מאוחר יותר כספר, הוא מתאר בהרחבה את תפיסת עולמו הרוחנית. מהן עולה כי הוא האמין בכל לבו שהרפוס האידיאלי הנכון ליהודי המאמין בעידן המודרני יהיה מעין סינתזה של פילוסופיה מערבית, מדע ואמנות, בשילוב עם עקרונות הדת והמוסר היהודיים.

בין רציונליזם למיסטיקה

העולם היהודי וערכיו הדתיים סיפקו לשטיינברג מה שלא יכלה לספק הגישה ה"הלניסטית". שטיינברג הדגיש במסות אלו את העובדה שבנוגע לשאלות החיים הגדולות – מהי משמעות החיים, מהו הטוב שאליו יש לשאוף וכדומה – המדע הרציונלי איננו יכול לספק תשובות לאיש המחפש. תפקיד המדע הוא לענות על השאלה כיצד נוצרו הדברים שלפנינו, אך הוא מנוע מטבעו מלחוות דעה בכל הנוגע לשאלות הקשורות למישור הערכי של חיי האדם. רק הדת יכולה לסייע לאדם לסלול דרך לחיים של משמעות, של נקיות פנימית וטהרת־לב. ואולם, מן הצד השני, חיי הדת מצדם זקוקים למחשבה הביקורתית – שכן אחרת, כך טען שטיינברג, "הרעב הרגשי" למגע עם האלוהי יכול לסנוור את האדם ולהביאו לבסוף גם לפולחן של מיני "עץ ואבן".

ובקשר לכך ראוי גם לציין כי כמה מחבריו הקרובים של שטיינברג ציינו כי באחרית־ימיו חל מהפך בתפיסתו הדתית. לפי עדויות אלו, לאחר שעבר שטיינברג את התקף הלב

בתור רקע כדי לבנות רומן דמיוני, שלמעשה איננו משקף לתחושותי באותנטיות את רוח הימים ההם – אלא את בעיותיו של שטיינברג עצמו, כיהודי מתלבט, החי בעולם המודרני שאליו הוא נולד.

לדעתי זה אפוא רומן העוסק ביהודי המודרני ובמאבקיו לשמר את גרעין היהדות בעולם זר ומאיים, כשדמויות כמו רבי עקיבא, רבי מאיר ואלישע רק משמשות לו בובות־תפאורה כדי להציג את המאבקים וההתלבטויות של הצעיר היהודי המודרני הנקרע בין עולמות שונים. מסיבה זו אני סבור שחשוב לדעת דבר או שניים על עולמו של מחבר הרומן.

מילטון שטיינברג נולד ב־1903 ברוד'סטן שבניו יורק. בילדותו נקשר שטיינברג בנימים של אהבה לחיי הדת היהודיים של בית סבו, אך מן הצד האחר משך אותו אביו אל הסוציאליזם החילוני. אפשר לומר כי מכאן ואילך התרכזו האירועים המרכזיים בחייו סביב מאבק זה, במאמץ למצוא איוון בין שני היסודות הללו: זה היהודי – כנגד ה"הלניסטי", הקורא לו להיות אורח העולם.

כסטודנט למד שטיינברג לימודים קלאסיים בסיטי קולג' של ניו יורק, וכך זכה להכיר מקרוב את העולם היווני והרומי (ידיעותיו הרבות בתחום הזה מבצבצות מכל דף בספר שלפנינו); אולם בהמשך שוב מצא שטיינברג את עצמו שב אל מקורות היהדות, במסלול ההכשרה לרבנות בסמינר לרבנים של אמריקה. משהוסמך, התקבל למשרתו הראשונה כרבה של קהילת בית־אל שבאינדיאנפוליס, אך התבסס לבסוף בקהילת פארק אווניו שבמנהטן, שכוכותו הפכה גם למרכז יהודי משגשג.

בחיירה באורח חיים הלניסטי. אנטיוכיה בציור מהמאה ה־16. בתמונה הקטנה: אלישע בן אבויה, רות קורח, 1920

